

ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการควบคุมการครอบครองและการค้าช้าง ตามพระราชบัญญัติงาช้าง พ.ศ. 2558¹

ณิชากร หนูอุไร²

ช้างเป็นสัตว์บกที่มีขนาดตัวและสมองขนาดใหญ่ จึงทำให้ช้างเป็นสัตว์บกที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลก และเป็นสัตว์ที่มีความเฉลียวฉลาดเหนือสัตว์อื่น ๆ อีกทั้ง ยังมีลักษณะทางกายภาพ คือ ช้างมีงวงและงาซึ่งเป็นอวัยวะพิเศษที่แตกต่างจากสัตว์ชนิดอื่น ๆ อย่างเห็นได้ชัด ซึ่งจากคุณสมบัติเหล่านี้จึงทำให้ช้างมีความสำคัญและมีประโยชน์อย่างมากต่อธรรมชาติและสังคมมนุษย์ แต่ในปัจจุบันช้างกลับมีจำนวนลดลงอย่างรวดเร็วจนอยู่ในภาวะใกล้จะสูญพันธุ์ ทั้งนี้ เนื่องจากการล่าช้างเพื่อเอางาซึ่งเกิดจากค่านิยมที่ว่า งาช้างเป็นสิ่งสูงค่าและเป็นสิ่งแทนตัวช้างที่สื่อถึงความมั่นคง โชคดี เฉลียวฉลาด อำนาจและความมั่งคั่ง มนุษย์จึงนิยมใช้งาช้างในพิธีกรรมทางศาสนาเพื่อแสดงฐานะทางสังคมและเพื่อใช้เป็นเครื่องประดับ จากการที่ประเทศไทยมีปัญหาเกี่ยวกับการค้างาช้างที่ผิดกฎหมายและถูกกล่าวหาว่าไม่มีมาตรการควบคุมการค้างาช้างภายในประเทศอย่างมีประสิทธิภาพ ประกอบกับการเข้าเป็นสมาชิกของอนุสัญญาว่าด้วยการค้าระหว่างประเทศซึ่งชนิดสัตว์ป่าและพืชป่าที่ใกล้สูญพันธุ์ (CITES) ที่เป็นการควบคุมการค้า การนำเข้า การนำผ่านแดนและการขนส่งสัตว์ป่าและพืชป่า จึงมีการตราพระราชบัญญัติงาช้าง พ.ศ. 2558 ขึ้น เพื่อที่จะการควบคุมการครอบครองและการค้างาช้างภายในประเทศไทย

จากการศึกษาพบว่าพระราชบัญญัติงาช้าง พ.ศ. 2558 มีปัญหาหลายประการ ทั้งในการนำมาใช้บังคับที่เป็นการสร้างควมสับสนและภาระให้แก่ประชาชน กระทบและสิทธิบางประการของประชาชน จึงขอยกตัวอย่างปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการควบคุมการครอบครองและการค้างาช้างตามพระราชบัญญัติงาช้าง พ.ศ. 2558 ดังนี้

ประเด็นปัญหาที่หนึ่ง ปัญหาเกี่ยวกับความหมายของการครอบครอง ตามมาตรา 6 วรรคหนึ่งแห่งพระราชบัญญัติงาช้าง พ.ศ. 2558 “ผู้ใดมีไว้ในครอบครองซึ่งงาช้างโดยไม่มีวัตถุประสงค์เพื่อการค้า ให้มาแจ้งการครอบครองพร้อมเอกสารการได้มาซึ่งงาช้างตามกฎหมายว่าด้วยสัตว์พาหนะต่ออธิบดีตาม

¹บทความนี้เรียบเรียงจากการศึกษาอิสระ เรื่อง ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการควบคุมการครอบครองและการค้างาช้าง ตามพระราชบัญญัติงาช้าง พ.ศ. 2558 โดยมีอาจารย์ที่ปรึกษา คือ รองศาสตราจารย์ ดร. ณฐ สันตาสว่าง และคณะกรรมการสอบ คือ รองศาสตราจารย์ ดร. มัลลิกา พินิจจันทร์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สลิล สิริพิฑูร

²นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต (ส่วนกลาง) คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

หลักเกณฑ์วิธีการ และเงื่อนไขที่รัฐมนตรีประกาศกำหนด” ความหมายของคำว่า “ผู้มีไว้ในครอบครอง” นั้น หมายถึงผู้ใดบ้างที่จะต้องมีหน้าที่ในการแจ้งการครอบครอง โดยผู้นั้นจะต้องเป็นผู้มีการครอบครองที่เป็นเพียงกิริยาอาการของการยึดถือทรัพย์สินหรือมีความหมายไปถึงสิทธิครอบครอง ตามมาตรา 1367 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่เป็นสิทธิจะยึดถือครอบครองไว้เพื่อตน หากให้มีความหมายเพียงการครอบครอง คือ การรวมถึงผู้ที่ยึดถือหรือครอบครองงาช้างบ้านไว้ แม้ไม่ได้ยึดถือหรือครอบครองเพื่อตนเองก็ตาม ต้องมีหน้าที่ในการแจ้งการครอบครองงาช้างนั้น อาจทำให้เป็นการลิดรอนสิทธิของผู้มีไว้ในครอบครองงาช้าง เนื่องจากผู้มีไว้ในครอบครองมีเพียงสิทธิในการยึดถือหรือครอบครองเท่านั้น โดยมีได้มีเจตนายึดถือเพื่อตนแต่อย่างใด ส่งผลให้ประชาชนสับสนได้ว่าผู้ใดบ้างที่จะต้องมีหน้าที่ในการแจ้งการครอบครองงาช้าง บทบัญญัติดังกล่าวจึงมีความไม่สอดคล้องกับหลักความมั่นคงแน่นอนแห่งนิติฐานะที่การตรากฎหมายจะต้องมีความชัดเจนอย่างพอเพียงที่จะให้บุคคลสามารถกำหนดพฤติกรรมของตนเอง และหลักนิติธรรมที่กล่าวถึงในเรื่องของกฎหมายต้องบัญญัติให้ชัดเจนเพื่อเลี่ยงการบังคับใช้ที่มีขอบ

ประเด็นปัญหาที่สอง ปัญหาเกี่ยวกับการระในการพิสูจน์ที่มาของงาช้างที่อยู่ในความครอบครองเนื่องจากงาช้างตามพระราชบัญญัติงาช้าง พ.ศ. 2558 ต้องเป็นงาช้างที่เป็นสัตว์พาหนะเท่านั้น ดังนั้นในกรณีที่ผู้ครอบครองหรือเจ้าของงาช้างที่ไม่สามารถทำการพิสูจน์ได้ด้วยพยานเอกสารหรือพยานบุคคลว่างาช้างดังกล่าวเป็นงาช้างที่เป็นสัตว์พาหนะจริง อาจมีคำสั่งให้ทำการพิสูจน์งาช้างนั้นด้วยวิธีการตรวจ DNA ต่อไป จึงขัดต่อหลักการภาระการพิสูจน์ที่เจ้าของหรือผู้ครอบครองสังหาริมทรัพย์ประเภทงาช้างอยู่ในความครอบครอง ซึ่งได้ทรัพย์สินนั้นมาโดยสุจริตและเสียค่าตอบแทนมีสิทธิยิ่งกว่าบุคคลอื่น ๆ และได้ประโยชน์จากข้อสันนิษฐานของกฎหมาย คู่ความฝ่ายที่อ้างว่าเจ้าของหรือผู้ครอบครองสังหาริมทรัพย์นั้นไม่มีสิทธิจึงควรมีภาระการพิสูจน์ นอกจากนี้ บทบัญญัติดังกล่าวยังเป็นการสร้างภาระให้แก่ประชาชนเกินสมควร ซึ่งไม่สอดคล้องต่อหลักความได้สัดส่วนที่ต้องใช้หลักการสัดส่วนเป็นหลักเกณฑ์ในการชั่งน้ำหนักในการควบคุมการใช้ดุลพินิจของฝ่ายปกครองหรือองค์กรของรัฐในการออกคำสั่ง ฎกข้อบังคับ หรือบรรดากฎหมายต่าง ๆ เพื่อมิให้ฝ่ายปกครองหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐใช้อำนาจเกินขอบเขตที่กฎหมาย

ประเด็นปัญหาที่สาม ปัญหาเกี่ยวกับการแจ้งการครอบครองของผู้ที่ได้มาหรือมีไว้ในครอบครองซึ่งงาช้าง ก่อนพระราชบัญญัตินี้มีผลใช้บังคับ ตามมาตรา 19 แห่งพระราชบัญญัติงาช้าง พ.ศ. 2558 เป็นบทเฉพาะกาลเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ที่ได้มาหรือมีไว้ในครอบครองซึ่งงาช้างก่อนวันที่พระราชบัญญัติงาช้าง พ.ศ. 2558 มีผลใช้บังคับ มาแจ้งการครอบครองโดยระบุจำนวน ขนาด พร้อมทั้งส่งภาพถ่ายของงาช้างต่ออธิบดี เป็นการเปิดให้มีการแจ้งการครอบครองโดยที่มิต้องแสดงเอกสารการได้มาซึ่งงาช้างตามกฎหมายว่าด้วยสัตว์พาหนะ โดยมีปัญหาข้อเท็จจริงจากกรณีการแจ้งการครอบครองงาช้าง ที่ได้มีการยึดไว้ตาม

กฎหมายว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน ของนายพงศ์พัฒน์ ฉายาพันธุ์ ที่มีความประสงค์ จะแจ้งการครอบครองงาช้างตามพระราชบัญญัติงาช้าง พ.ศ. 2558 โดยอ้างสาเหตุที่ไม่ได้แจ้งการครอบครอง งาช้าง ภายในกำหนดวันที่ 21 เมษายน 2558 เนื่องจากถูกยึดไว้ตรวจสอบตั้งแต่วันที่ 21 พฤศจิกายน 2557 ทำให้ไม่สามารถแจ้งครอบครองได้ภายในระยะเวลาที่กำหนด

โดยคณะกรรมการกฤษฎีกาได้พิจารณาข้อหาหรือ ตามบันทึกสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา เรื่องเสรีที่ 1250/2561 เห็นว่า พนักงานเจ้าหน้าที่สำนักงานป้องกันและปราบปรามการฟอกเงินได้ทำการยึด งาช้างแะสลักของนายพงศ์พัฒน์ ฉายาพันธุ์ ไว้ตรวจสอบตั้งแต่วันที่ 21 พฤศจิกายน 2557 เป็นวันก่อนที่ พระราชบัญญัติงาช้าง พ.ศ. 2558 มีผลบังคับใช้ และคืนงาช้างแะสลักดังกล่าวคืนเมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน 2558 ดังนั้น นายพงศ์พัฒน์ ฉายาพันธุ์ จึงมิได้มีงาช้างดังกล่าวอยู่ในความครอบครองก่อนวันที่พระราช บัญญัติงาช้าง พ.ศ. 2558 มีผลใช้บังคับ จึงไม่สามารถพิจารณาปรับแจ้งการครอบครอง ตามมาตรา 19 แห่ง พระราชบัญญัติงาช้าง พ.ศ. 2558 ได้ การพิจารณาดังกล่าวไม่สอดคล้องกับหลักกฎหมายไม่มีผลย้อนหลัง บุคคลจะต้องรับโทษในทางอาญา ก็ต่อเมื่อได้กระทำการอันกฎหมายที่ใช้ในขณะกระทำนั้นบัญญัติเป็น ความผิดและกำหนดโทษไว้เท่านั้น จะใช้ย้อนหลังอันมีลักษณะเป็นโทษแก่ผู้กระทำความผิดไม่ได้ ส่งผลให้นาย พงศ์พัฒน์ ฉายาพันธุ์ เสียสิทธิในการแจ้งครอบครองตามมาตรา 19 ซึ่งเป็นบทเฉพาะกาลของ พระราชบัญญัตินี้ เนื่องจากผู้ครอบครองงาช้างอยู่ก่อนที่กฎหมายนี้จะบังคับใช้ แต่ต่อมาภายหลังได้มี กฎหมายมาบัญญัติความผิด ประกอบกับมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2482 ที่ให้หน่วยงานของ รัฐจะต้องปฏิบัติตามความเห็นของคณะกรรมการกฤษฎีกาและยึดถืออย่างเคร่งครัด

ประเด็นปัญหาที่สี่ ปัญหาเกี่ยวกับการแจ้งการครอบครองพระเครื่อง ตลอดจนเครื่องรางของขลังที่ ทำมาจากงาช้าง โดยสมัยโบราณมีความเชื่อว่า “งาช้าง” เป็นสัญลักษณ์ของความบริสุทธิ์ เป็นสิริมงคล ผู้ที่ ได้ครอบครองมีพลังอำนาจเพิ่มขึ้น ช่วยให้สามารถฝ่าฟันอุปสรรคมีชัยเหนือศัตรู จึงมีก้นางาช้างประดับตาม โต๊ะหมู่บูชา ห้องรับแขก หรือแะสลักทำเป็นเครื่องประดับเพื่อความสวยงาม พระเครื่อง และเครื่องรางของ ขลังตามความเชื่อต่าง ๆ โดยในฐานะที่เป็นเครื่องรางของขลัง งาช้างสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่องพลัง บริสุทธิ์ซึ่งก่อให้เกิดผลเชิงบวกแก่ผู้ครอบครองและพลังดังกล่าวจะเกิดขึ้นเมื่องาช้างนั้นได้มาจากช้างที่ตาย ตามธรรมชาติ

ดังนั้น ปัญหาเกี่ยวกับการแจ้งการครอบครองพระเครื่อง ตลอดจนเครื่องรางของขลังที่ทำมาจาก งาช้าง จากการนำพระเครื่องหรือเครื่องรางของขลังที่ทำมาจากงาช้าง มาแจ้งการครอบครองตามมาตรา 19 แห่งพระราชบัญญัติงาช้าง พ.ศ. 2558 นั้น ส่งผลให้เกิดปัญหาเนื่องจากคนไทยมีความผูกพันกับช้างมา

ช้านาน มีความเชื่อมีความเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อในทางพุทธศาสนา มีการนำงาช้างมาแกะสลักทำเป็นพระเครื่องและเครื่องรางของขลังตามความเชื่อต่าง ๆ โดยมีความเชื่อในเรื่องพลังวิเศษซึ่งก่อให้เกิดผลเชิงบวกแก่ผู้ครอบครอง นอกจากนี้พระเครื่องและเครื่องรางของขลังที่ทำมาจากงาช้างส่วนใหญ่นั้นจะมีขนาดเล็ก มีลักษณะเป็นของเก่าแก่ที่สืบทอดต่อกันมา จึงเป็นปัญหาที่ว่าไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าพระเครื่องและเครื่องรางของขลังที่ทำมาจากงาช้างนั้น เป็นงาช้างที่ทำมาจากช้างชนิดใด เพราะการแจ้งครอบครองงาช้างตามพระราชบัญญัติงาช้าง พ.ศ. 2558 จะต้องเป็นช้างที่เป็นสัตว์พาหนะเท่านั้น ซึ่งก็คือช้างบ้านหรือช้างเลี้ยงนั่นเอง อีกทั้งยังส่งผลทำให้ผู้ที่ครอบครองพระเครื่องและเครื่องรางของขลังที่ทำมาจากงาช้างเป็นจำนวนมาก มิได้ไปแจ้งการครอบครองงาช้างตามมาตรา 19 แห่งพระราชบัญญัติงาช้าง พ.ศ. 2558 เป็นจำนวนมาก นำไปสู่ปัญหาในการบังคับกฎหมายของพระราชบัญญัติงาช้าง พ.ศ. 2558 ที่ไม่สามารถปฏิบัติได้จริง

จากการศึกษาปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการควบคุมการครอบครองและการค้างาช้างตามพระราชบัญญัติงาช้าง พ.ศ. 2558 ผู้ศึกษาพบว่า มีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ปัญหาเกี่ยวกับความหมายของการครอบครอง ผู้ศึกษาเห็นควรแก้ไขบทบัญญัติมาตรา 6 วรรคหนึ่ง ให้มีความชัดเจนและควรระบุให้ผู้มีหน้าที่แจ้งการครอบครองนั้นเป็นผู้ที่มีสิทธิประโยชน์เหนือทรัพย์สิน จากเดิมบัญญัติว่า “ผู้ใดมิไว้ในครอบครองซึ่งงาช้างโดยไม่มีวัตถุประสงค์เพื่อการค้า ให้มาแจ้งการครอบครองพร้อมเอกสารการได้มาซึ่งงาช้างตามกฎหมายว่าด้วยสัตว์พาหนะต่ออธิบดีตามหลักเกณฑ์วิธีการ และเงื่อนไขที่รัฐมนตรีประกาศกำหนด”

แก้ไขเป็น “เจ้าของหรือผู้ครอบครองซึ่งงาช้างโดยไม่มีวัตถุประสงค์เพื่อการค้า ให้มาแจ้งการครอบครองพร้อมเอกสารการได้มาซึ่งงาช้างตามกฎหมายว่าด้วยสัตว์พาหนะ ต่ออธิบดีตามหลักเกณฑ์วิธีการและเงื่อนไข ที่รัฐมนตรีกำหนด”

2. ปัญหาเกี่ยวกับภาระในการพิสูจน์ที่มาของงาช้างที่อยู่ในความครอบครอง ผู้ศึกษาเห็นควรแก้ไขบทบัญญัติมาตรา 6 วรรคสี่ “เหตุอันควรสงสัยและการนำเอกสารหรือหลักฐานมาพิสูจน์ตามวรรคสาม ให้เป็นไปตามที่รัฐมนตรีประกาศกำหนด ในกรณีที่เจ้าของหรือผู้ครอบครองไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่างาช้างในความครอบครองเป็นงาช้าง ที่ได้มาจากช้างที่เป็นสัตว์พาหนะ” ซึ่งใน ข้อ 5 ตามประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เรื่อง เหตุอันควรสงสัยและการนำเอกสารหรือหลักฐานมาพิสูจน์ พ.ศ. 2558 จากเดิมบัญญัติว่า “หากอธิบดีเห็นแล้วว่ายังไม่ชัดเจนเพียงพอว่างาช้างนั้นเป็นงาช้างตามกฎหมายว่าด้วยสัตว์พาหนะ อธิบดีกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช อาจพิจารณาสั่งให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองนั้นดำเนินการพิสูจน์งาช้างดังกล่าว โดยวิธีการตรวจสอบรหัสพันธุกรรมหรือ DNA ต่อไป”

แก้ไขเป็น ข้อ 5 บัญญัติว่า “หากอธิบดีเห็นแล้วยังไม่ชัดเจนเพียงพอว่าข้างนั้นเป็นข้างตามกฎหมายว่าด้วยสัตว์พาหนะ อาจพิจารณาให้อธิบดีกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชดำเนินการพิสูจน์ข้างดังกล่าว โดยวิธีการตรวจสอบรหัสพันธุกรรมหรือ DNA ต่อไป”

3. ปัญหาเกี่ยวกับการแจ้งการครอบครองของผู้ที่ได้มาหรือมีไว้ในครอบครองซึ่งงาช้าง ก่อนพระราชบัญญัตินี้มีผลใช้บังคับ ผู้ศึกษาเห็นควรแก้ไขบทบัญญัติมาตรา 19 โดยการเพิ่มข้อยกเว้นให้แจ้งการครอบครองงาช้างภายหลังระยะเวลาที่กฎหมายกำหนด เนื่องจากเหตุสุดวิสัยหรือเหตุจำเป็นอย่างอื่น ทั้งนี้ เพื่อให้การแจ้งการครอบครองของผู้ที่ได้มาหรือมีไว้ในครอบครองซึ่งงาช้าง ก่อนพระราชบัญญัตินี้มีผลใช้บังคับเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

แก้ไขโดยเพิ่มวรรคสอง “หากผู้ใดได้มาหรือมีไว้ในครอบครองซึ่งงาช้างก่อนวันที่พระราชบัญญัตินี้ มีผลใช้บังคับ แต่มีเหตุสุดวิสัยหรือเหตุจำเป็นอย่างอื่น ทำให้ไม่สามารถแจ้งการครอบครองงาช้างภายในระยะเวลาตามวรรคหนึ่ง ให้นำบทบัญญัติตามมาตรา 6 วรรคหนึ่ง มาบังคับใช้โดยอนุโลม”

4. ปัญหาเกี่ยวกับการแจ้งการครอบครองพระเครื่อง ตลอดจนเครื่องรางของขลังที่ทำมาจากงาช้าง ผู้ศึกษาเห็นควรแก้ไขบทบัญญัติตามพระราชบัญญัติงาช้าง พ.ศ. 2558 โดยยกเว้นการแจ้งการครอบครองพระเครื่องและเครื่องรางของขลังที่ทำมาจากงาช้างในกรณีที่มีลักษณะเก่า ที่ถูกสร้างขึ้นก่อนปี พ.ศ. 2535 เนื่องจากส่วนมากเป็นของที่ตกทอดต่อกันมาทำให้ไม่อาจพิสูจน์ได้ว่าเป็นงาช้างชนิดใดและเป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางจิตใจก่อนที่จะมีกฎหมายมาบังคับใช้ ส่วนเครื่องรางของขลังที่ทำมาจากงาช้างที่มีลักษณะใหม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นงาช้างชนิดใด มีเอกสารการได้มาชัดเจน เห็นควรให้แจ้งการครอบครองตามมาตรา 6 แห่งพระราชบัญญัติงาช้าง พ.ศ. 2558 เพื่อให้เป็นไปตามระบบการควบคุมการครองงาช้างภายในประเทศไทยต่อไป

โดยแก้ไขบทบัญญัติมาตรา 19 วรรคหนึ่ง จากเดิมบัญญัติว่า “ผู้ใดได้มาหรือมีไว้ในครอบครองซึ่งงาช้างก่อนวันที่พระราชบัญญัตินี้มีผลใช้บังคับ ให้แจ้งการครอบครองโดยระบุจำนวน ขนาด พร้อมทั้งส่งภาพถ่ายของงาช้างต่ออธิบดีภายในเก้าสิบวันนับแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้มีผลใช้บังคับ และให้อธิบดีออกเอกสารการครอบครองงาช้างให้แก่ผู้แจ้งการครอบครองไว้เป็นหลักฐานตามแบบที่รัฐมนตรีประกาศกำหนด”

แก้ไขเป็น มาตรา 19 วรรคหนึ่ง “ผู้ใดได้มาหรือมีไว้ในครอบครองซึ่งงาช้างก่อนวันที่พระราชบัญญัตินี้มีผลใช้บังคับ เว้นแต่พระเครื่อง ตลอดจนเครื่องรางของขลังที่ทำมาจากงาช้าง ให้แจ้งการครอบครองโดยระบุจำนวน ขนาด พร้อมทั้งส่งภาพถ่ายของงาช้างต่ออธิบดีภายในเก้าสิบวันนับแต่วันที่

พระราชบัญญัตินี้มีผลใช้บังคับ และให้อธิบดีออกเอกสารการครอบครองช้างให้แก่ผู้แจ้งการครอบครอง
ไว้เป็นหลักฐานตามแบบที่รัฐมนตรีประกาศกำหนด”

เอกสารอ้างอิง

จรรยา แววุฒินันท์. รวมกฎหมายป่าไม้และสัตว์ป่า. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิติธรรม , 2540.

ประดิษฐ์ วนาพิทักษ์. ช้างและกฎหมายเกี่ยวกับช้าง. กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์กรมป่าไม้, 2557.

ยืนหยัด ใจสมุทร. คำอธิบายรวมกฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้และสัตว์ป่า.พิมพ์ครั้งที่ 5.กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2560.

สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา.พระราชบัญญัติช้าง พ.ศ. 2558 พร้อมทั้งสรุปสาระสำคัญประวัติ ความ
เป็นมา กระบวนการ และขั้นตอนในการตราพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวของสภานิติบัญญัติแห่งชาติ.
กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, 2558.